

Գ Ր Ա Խ Օ Ս ՈՒ Թ Ի Ի Ն

ХРИСТИАНСКІЙ ВОСТОКЪ, т. I—IV.

Կայսերական Գիտութեանց Ճեմարանի հրատարակութեամբ և ակադեմիկոս պ. Ն. Մառի խմբագրութեամբ Պետրոգրադում 1912 թուից սկսած լոյս է տեսնում ուսանելն ընդունով գիտական հանգէս «Զրիստոնէական Արեւիք» վերնագրով, որ նուիրուած է յատկապէս՝ Ասիայի և Ափրիկէի ժողովրդների բրիտանէական կուլտուրայի ուսումնասիրութեանը: Հանգէսը լոյս է տեսնում տարէնը 3 անգամ տոանձին պրակներով, որ կազմում են մի հատոր: Այդպիսով մինչև այժմ լոյս են տեսել 1912, 1913, 1914 և 1915 թուի հատորները, բազկացած իւրաքանչիւրը 3 պրակից: Իսկ ինչ վերաբերում է 1916 թուին լոյս տեսնելիք պրակներին, դոքա դեռ մասուլի տակ են:

Հայագէտները, ի հարկէ, չեն կարող անուշադիր թողնել այդ հանգէսը, որովհետև այն պարունակում է հարուստ նիւթ, ի միջի այլոց, և հայագիտութեան վերաբերմամբ: Ի դէպ, այդ հանգիստում հայագէտներէից մասնակցում են պ. պ. Ն. Մառ, Ն. Ադոնց, Յ. Օրբելի, Գաբելին վրդ. Յովսէփեան, Գալուստ Տէր-Մկրտչեան և ուրիշները:

Մինչ օրս լոյս տեսած հատորների մէջ ուշագրութիւն են գրաւում հետևեալ յօդուածները.

I Հատորում Գ. Տէր-Մկրտչեանի—«Վիշապ և Ուշապը XIV դարու յիշատակագրի մէջ», Գաբելին վարդապետի—«Ընանապարհորդութիւն դէպի Երուսաղէմ 1911 թուի ամբանը», Ն. Մառի—«Ազապի հեռքերը Հայոց մէջ», Ի. Սըշովի—«1892 թուի պեղումներին երևան հանած Անիի եկեղեցին», Վ. Բոլոտովի—«Հայկական եկեղեցական տոմարի մասին»:

II Հատորում Յ. Օրբելու—«Բազաւանի 639 թուի արձա-

նազրութիւնը և հայոց շինարարական այլ արձանագրութիւնները, Ն. Մառի—«Դիտողութիւններ Ս. Գրգի հայ և վրաց բնագրերի մասին», Ն. Աղոնցի—Ամպեղիս, եպիսկոպոս Քերսնի», Գարեգին վարդապետի—Տարսայիճ Օրբելեանի և Մինա-Պաթունի սերունդը, Ն. Մառի—«Դիտողութիւններ հային (շարունակութիւն)», Ն. Մառի—«Հին Ուխտի վրացական վերսիայի էջմիածնի պատասխիկը»:

III Հատորում Տիրայր վարդապետի—Ամվսէս եպիսկոպոսի ողբը Անի քաղաքի մասին», Կարապետ եպիսկոպոսի—«Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի ճանապարհորդութիւնը դէպի Հապէշտառն», Լ. Մելիքսեթ-բէկի—«Եօթնկնքեան գիրը ու նրա մեկնութիւնը, ըստ վրաց և հայ խմբագրութեանց», Լ. Մելիքսեթ-բէկի—«Պահպան հրեշտակներ» (հայոց պարականոն գրականութիւնից), Ն. Մառի—«Տեկնորի տաճարի շինարարական արձանագրութեան ճր ժամանակին պատկանելու հարցի մասին», Յ. Օրբելու—«Յ հայկական արձանագրութիւններ՝ VII—X դարու», Յ. Օրբելու—«VII դարու 13 արձանագրութեանց մէջ զորածռուող բառերի և անուանց ցանկ», Մ. Բոստովցեի—«Էջմիածնի մօտ նորերս գտնուած յունարէն արձանագրութիւնը», Ն. Մառի—«Դիտողութիւններ հային» (շարունակ.), Յ. Օրբելու—«Երջեան Կամառականների երկու շինարարական արձանագրութիւն»:

IV Հատորում Լ. Մելիքսեթ-բէկի—«Աղաթանդեղոսի վրացական վերսիան և նրա նշանակութիւնը վրաց պատմագրութեան համար», Ն. Մառի—«Մահգոյժ Կարապետ եպիսկոպոսի», Ն. Մառի—«Դիտողութիւններ հային» (շարունակ.), Լ. Մելիքսեթ-բէկի—«Ինչպէս էր արդեօք կառուցւում բնմը հին Վրաստանում»:

Բացի յիշեալ յօդուածներից, նոյն հատորների մէջ գտնւում են և զանազան մանր գրութիւններ «Այլ և այլ լուրերի» բաժնում, նոյնպէս և մատենախօսականներ հային: Հարկաւոր դէպքում հրատարակութեան մէջ տեղ են գտել նաև բազմաթիւ նշկարներ:

„Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племень Кавказа,“ вып. 44 (1915 г.)

«Сборникъ»-ի այս գիրքը պարունակում է 16 յօդուած զանազան բովանդակութեամբ՝ տեղագրական, աղագրական, հնագիտական և լեզուաբանական: Այս յօդուածների շարքում հայագիտական բնուէրութիւն ունի միմիայն մէկը, այն է՝ Ե. Լալա-

յանի «Ванский вилаетъ (Васпураканъ)» վերնագիրը կրող աշխատութիւնը, որ տալիս անգամ տպագրուեց հայերէն՝ «Ազգագրական Հանդիսի» XX գրքում: Միւս յօդուածները վերաբերում են Կովկասի այլ և այլ ժողովրդներին: Մասամբ հետաքրքիր է Ա. Դիրրի «Божества охоты и охотничий языкъ у кавказцевъ» յօդուածը, որ միաժամանակ տպագրուեց նաև ռուս ընագէտների և բժիշկների XIII համագումարի աշխատութիւններին՝ նորերս լոյս տեսած VI հատորի մէջ: Բայց, դժբաղդաբար, իր՝ 16 երեսանոց յօդուածի մէջ պ. Դիրր մի բառ անգամ չի բարեհաճում նուիրել հայերին, կարծես թէ հայերը կովկասցիների շարքին չեն պատկանում, մինչդեռ իր տմբողջ յօդուածի մէջ նա ի նկատի ունի արխագներին, սուաններին, օսերին, չերքեսներին, մինգրելներին և ուրիշներին: Երկուսից մէկը՝ կամ յօդուածի վերնագիրն է սխալ դրած, կամ յօդուածագիրը տգիտութեամբ լռում է հայերի (նոյնպէս և վրացիներին) մասին:

ՎՐԱՅ ՊԱՏՄԱ-ԱԶԳԱՅՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

«Ազգագրական Հանդէսի» նախորդ գրքում մենք տուինք մի համառոտ տեսութիւն վրաց Պատմա-Ազգագրական Ընկերութեան հրատարակութիւնների վրայ, այսինքն՝ «Վաղմի Վրաստան»-ի I—III և «Վրաստանի Հնութիւններ»-ի II—III հատորներ մասին: Այն օրուանից նոյն ընկերութիւնը, չնայած ներկայ ձախորդ պայմաններին, հաւրաւորութիւն ունեցաւ հրատարակելու դարձեալ 2 ստուար պիքք, որոնցից մէկը «Վաղմի Վրաստան»-ի IV հատորն է կազմում, իսկ միւսը՝ «Վրաց հին գրականութիւն» շարքի անգրանիկ հատորը:

«Վաղմի Վրաստան»-ի IV հատորը, որ բաղկացած է XII+310 երեսից, նուիրուած է ընկերութեան հիմնադիր, խորհրդի անդամ և առաջին գանձապահ և գրադարանապետ-թանգարանապետ Ալէքսանդր Սարաջիշվիլու յիշատակին: Այդ հատորի մէջ սկզբում դնանդուած է հանգուցեալի կենսագրութիւնը 4 լուսանկարով, ապա գալիս են հանգուցեալի անտիպ աշխատութիւնները, որոնք են՝ 1) Վեփխիս տղասանիի Արտանուշի վարիանսը, 2) Մի գիւղացու ընտանիքի դրութիւնը XVIII դարում, և 3) Վեփխիս տղասանիի անվաւեր տեղեր: Բացի հանգուցեալի գրուածքներից, նոյն հատորում գտնուում ենք և հետևեալ յօդուածները՝ Ս. Գրոզաձէի «Վրացական պրօզա» և Ե. Թադայշվիլու

«Քութայիսի եկեղեցուն հասնելիք տուրքերի դաւթար, կազմուած 1678 թուին»։ Ապա գալիս է ազգագրական բաժինը, ուր զետեղուած են վրացերէն հէքիաթներ՝ թուով 18։ Համեմատելով նախորդ հատորների հետ, այս հատորը, անկասկած, թոյլ տալու է թողնում, թէ նիւթերի ընտրութեան և թէ ընդհանուր բովանդակութեան տեսակէտից։

«Վրաց հին գրականութիւն» շարքի անդրանիկ հատորը, որ բաղկացած է XLI—488 երեսից, ամբողջովին նուիրուած է պ. Յ. Աբուլաձէի աշխատութեան, որ կրում է հետեւեալ վերնագիրը՝ «Շահ-Նամէի կամ Քաղաւորաց զրքի վրաց վերստաները»։ Գիրքը տկուում է աշխատասիրողի ներածութեամբ և յառաջաբանով, որը, իսկապէս ասած, մի ամբողջ ուսումնասիրութիւն է ներկայացնում։ Ապա գալիս է «Շահ-Նամէի» վրաց բնագիրը տարբեր ընթերցումներով (ըստ վրաց ձեռագրերի), բաղկացած 3 մասից՝ 1) Զաքարիանի (եր. 1—36), 2) Սաաժիանի (եր. 37—297), և 3) Բոստոմժիանի (եր. 299—790)։ Այս հրատարակութեան գլխաւոր արժէքը կազմում է զրքի վերջում զետեղած բառարանը, որ «Շահ-Նամէի» մէջ զործածուող օտար և դժուարին վրաց բառերը համեմատուած են այլ լեզուների մէջ զործածուող բառերի հետ։ Առանձնապէս հետաքրքիր են վրաց բառերի համեմատութիւնները հայերէն բառերի հետ, որ պատիւ է բերում պ. Աբուլաձէին, մանաւանդ եթէ ի նկատի ունենանք, որ վերջինս այն սակաւթիւ վրաց գրականագէտներիցն է, որոնք ուսումնասիրել են հայերէնը։ Դժբաղդաբար, պ. Աբուլաձէի համեմատութիւնները տեղ տեղ անյաջող են։

Լ. Մ.—Բ.

